

Татяна Илиева

Кирило-Методиевски научен център
Българска Академия на науките
София

Имена на лица с терминологична функция в Йоан-Екзарховия превод на *De fide orthodoxa*

Един от най-актуалните въпроси на историческата лексикология днес е въпросът за развоя на терминологичния пласт лексика в българския книжовен език от неговото създаване до наши дни. Разработването на тази проблематика има първостепенно значение, защото историята на терминологията като езиково явление е въпрос, засягащ не само еволюцията на отделните национални езици, но и изобщо развитието на цивилизацията, науката и културните интерференции между различни групи общества.

Особено подходящ за изследване на терминологичната лексика в старобългарски език е Йоан-Екзарховият превод на *De fide orthodoxa*, известен в науката под наименованията *Небеса* и *Богословие*¹. Причината за това е, че този текст има целенасочено и компактно богословско съдържание, както може да се види от гръцкото му название *Точно изложение на православната вяра*, и макар старобългарският превод да обхваща само 48 глави от общо 100 на Догматиката на св. Йоан Дамаскин като подбор от старобългарския преводач, те са достатъчни по обем и разнообразие на съдържанието не само да се разкрие в пълнота концептът на отделни централни богословско-философски понятия, но и старобългарската специална терминологична лексика в най-ранния ѝ вид да бъде проучена като система.

¹ Нататък за краткост ЙоЕБ.

Обект на разглеждане в тази статия са имената на лица с терминологична функция в ЙоЕБ². Наблюденията са направени по образцовото критическо издание на паметника, изготвено от Линда Садник (Sadnik 1967–1983). Емпиричният материал е организиран под формата на отделни речникови статии за всяка терминологична единица, съдържащи:

- а) заглавна дума³;
- б) индикатор за фреквенция;
- в) гръцки съответствия с пълен индекс⁴ на словоупотребите и разночетенията, засвидетелствани в славянската текстова традиция⁵;
- г) тълковно-концептуална част⁶ с илюстративен материал⁷;
- д) справочна част⁸.

² Публикацията е част от дисертационния труд на авторката. Вж. Илиева 2013.

³ Авторката следва принципите на нормализация, установени в СЯС и СС.

⁴ Сигнацията следва изданието на Л. Садник, като сигнатурата към всяка словоупотреба съдържа индикация на листа и страницата.

⁵ При критиката на текста издателката Л. Садник се обляга на 9 руски преписа, обхващащи периода от XIV до XVII вв. Като основен е използван най-ранният запазен препис – ГИМ №108 от Синодалната сбирка от XIII в. (= Горски-Невоструев № 155). Паралелно консултирани в изданието са:

I = №121 от Сбирката на Троицко-Сергиевата Лавра /л. 83–176v/ (= F 304)

II = №534 от Сбирката на Егоров от XVI в. /л. 1–261/ (= F 98)

III = №612 от Сбирката на Егоров от XVI в. /л. 86–218/ (= F 98)

IV = №102 от Колекцията на Овчиников от XVI в. (= F 209)

V = №176 от Сбирката на Троицко-Сергиевата Лавра от XV в. /л. 94–171/ (= F 304)

VI = от XVII в. към Сбирката на Ундолски (= F 310)

VII = №125 от Сбирката на Егоров от XVI в. /л. 110 до 207v/ (= F 98)

VIII = №59 от Сбирката на Хлудов от XVI в.

IX = №442 от Сбирката на Хлудов от XVI в. / = Горски-Невоструев №156/

⁶ Номерирани с арабски цифри, се дават всички аloseми на лексемата, които са засвидетелствани в ЙоЕБ. На първо място се привеждат тези от общоупотребимата реч (ако присъстват в авторския език), и едва след това се посочват и терминологичните с цел да се илюстрира семантичният развой на съответната лексикална единица. Към всяко специално значение се дава указание за терминологичната подсистема, към която принадлежи терминът в тази си употреба. При нужда се дава и граматическа бележка за семантичната операция, посредством която е получено конкретното терминологично значение. За дефинициите на богословските понятия са използвани като източници Дюлгеров, Цоневски 1947; ПБЕ 1990; Помазанский 1992; Коев, Киров 1993.

⁷ Примерите се привеждат според правописа в изданието на Л. Садник.

⁸ За да се добие представа за функционирането на думата в лексикалната система на езика в синхронен план, е изготвен свод на данните, които ни дават за нея основните лексикографски трудове по старобългарски език. Под рубриката Разпространение е приведен списък на онези паметници от съвременния на разглежданото произведение период, в които е засвиде-

Накрая въз основа на ексцерпирания материал се правят обобщаващи изводи.

И така, от анализираната лексико-семантична група в ЙоЕБ се регистрират думите:

АПОСТОЛЪЗ (42), ἀπόστολος ‘пратеник’ (passim)⁹ – 1. *Св.-ист.* В тесен смисъл – 12-те най-приблизжени ученици на Исус Христос, а в широк освен тях и останалите седемдесет и двама Негови последователи, които Той изпратил да проповядват учението Му: все оубо еже естъ предано намъ законъмъ и пророцы и апостолы и евангелисты приемлемъ 16а. // *Прен. метафор.*: почътъмы прѣдтечу иодна ако пророка и кръстителя, апостола же и мѣченика 297б; 2. *Мист.* Един от харизматическите дарове на Св. Дух: първое апостолы, въторое пророцы, третиею пастухы 298а, срв. I Кор 12:14; 3. *Библ. Прен. Метоним.*, само ед.ч. Апостол – една от богослужебните книги, която включва *Деяния апостолски* и посланията от Новия Завет: апостола прѣлагя изворъ 1б. Разпространение извън ЙоЕБ: често¹⁰. Срв. също сълъ в Зогр, Мар, Сав, Супр.

АРХИЕПИСКОУПЪЗ (1) – *Църк.* Старши епископ: великыи бѣжи архиепискоупъз медодни 2а. Разпространение в КСП: Ас, Ен, Клоц, Супр.

АРХИЕРЪБИ (1), ἀρχιερεύς (274б) – *Църк.* Първосвещеник, архийерей: та трапеза сию таиную провбразоваше трапезоу, якоже и онъ чиститель истовааго архиреа христа образъ вяше и подобье 274б. Разпространение в КСП: Зогр, Мар, Ас, Сав, Боян, Ен, Евх, Клоц, Супр. Срв. старъбишина жръцьскъ в СЗ (XI в.).

БЛАГОДЪВИЦЪ (1), εὐεργέτης (175б] II–V благодъвьць) – *Иконом.* Благодетел, определение на Бога в отношението му спрямо творението: славить благодъвица 175б. Разпространение извън ЙоЕБ: ∅. Срв. благодѣтель в Супр, Зогр, Клоц, ГрНазХІв, Догм.

БЛИЗНЪЧНИКЪЗ (1), δίδυμος (138а) – *Ест.* Близнак, зодиакално съзвездие. Разпространение извън ЙоЕБ: ∅. Срв. близньць Догм; дидоумъ Изб1073г., ЙоЕШ.

БЛЖДЪНИКЪЗ (1), πόρνος (334а) – *Етич.* Който извършва блудство – незаконна сексуална връзка с представител от другия пол, с когото не е свързан в брачен съюз. Разпространение извън ЙоЕБ: Супр, Изб1073г., ПандАнтХІв., Догм.

БОГОНОСЪЦЪ (2), θεηγόρος (300а), θεόφορος (287а) – *Агиол.* Който носи Бога, т.е. пребивава в таинствено вътрешно единение с Него: богоносъць ва-

телствана дадената лексикална единица, а след бел. Срв. – нейните дублети и синоними в макросистемата на езика освен регистрираните в ЙоЕБ.

⁹ Индикация, че думата ἀπόστολος във всички случаи се предава с апостолъ.

¹⁰ Индикация, че думата има повсеместно разпространение в старобългарската книжнина.

силни 300а; не богоносѣць члѣкъ, нъ бѣ възплъщенъ 287а. Разпространение извън ЙоЕБ: Ас, Остр, Супр, Охр, Слепч, Шиш, Изб1073г.

БОГОРОДИЦА (11), Θεοτόκος (passim) – *Мар.* и *Христ.* Почетно наименование на Пресв. Дева Мария, като майка на Богочовека, с което се подчертава, че Иисус Христос е възплътен Бог, а не просто боговъплъщен човек, в противовес на христологическите ереси, отричащи боговъплъщението и приемащи Мария за човекородица: въ истиноу богородица; како убо не бѣа, якоже бѣ възплъщѣша ся отъ сѣбѣ роди 288а. Разпространение извън ЙоЕБ: често.

БОГОСЛОВЬЦЬ (4), θεολόγος (1136] III богословъ), θεηγόρος (173а) – *Патр.* Богослов, наименование на църковни писатели, допринесли особено за развитието на теологията: богословьць григоръ 1136. Разпространение извън ЙоЕБ: Ас, Сав, Остр, Ен, ПандАнтХІв., Изб1073г. Срв. богословъ в Ен, Слепч; богословьць в Догм.

БРАТЪ (8), ἀδελφός (passim) – 1. *Общоупотр.* Брат – синовете на един баща и/или една майка по отношение към другите им деца: къстатинъ философъ ... архиепискупъ меододни, братъ его 2а; 2. В религиозен смисъл братя и сестри се наричат всички хора, като произлезли от общи прародители – Адам и Ева: ѿ роукоу всякого члѣка брата сего възрошоу дшюу сего 346а. Разпространение извън ЙоЕБ: често.

ВИДЬЦЬ (2), ἐλόπτης (175а) – *Гнос.* Съзидател: сътвори оубо бѣ члѣка ... видьць видимѣи твари 175. Разпространение извън ЙоЕБ: Супр, ГрНазХІв., ПандАнтХІв. Срв. съзидатель в Мин1097г.; видитель в ГрНазХІв.; видовьникъ в ГрНазХІ в.; видѣтель в ГрНазХІв.

ВИНЬНИКЪ (2), αἴτιος (295а); αἰτία (516) – Причинител: 1. *Онт.* Наименование на Бога като първопричина на всичко: жизни виньникъ 295а; 2. *Трин.* Дифференциален признак на Първото Лице на Пресв. Троица по отношение на другите две: единъ оць всемоу начатъкъ и виньникъ 516. Разпространение извън ЙоЕБ: Супр. Срв. виновьникъ в Догм.

ВЛАДЫКА (14), Δεσπότης (144а, 216б, 248б, 293а, 294а, 304а, 314а, 315а, 323а), ἐξουσιαστής (19б), ἄρχων (160а, 161а) – 1. *Общоупотр.* Управник, владетел: иже бѣ бѣм поставленъ влѣка 161а; 2. *Теол.* Владика, Господ – наименование на Бога като властелин над цялото творение: источьники намъ спсѣния влѣка хѣъ моци стѣхъ дасть 294а. Разпространение извън ЙоЕБ: често.

ВСЬСВИДЬЦЬ (1), παντελόπτης (19б] II, III, IV всьсвѣдьць, V всемоу видьць) – *Теол.* Всевиждащ (всезнаещ), свойство на Бога, характеризиращо Го като Същество, което обладава абсолютно знание за намиращата се вън от Него даденост. Разпространение извън ЙоЕБ: Ирм1250 г., Догм.

ГОСПОЖДА (4), κυρία (283бbis, 288а), δέσποινα (299б) – *Мар.* Владичица, почетно наименование на св. Богородица. Разпространение: Ас, Син, Супр, ГрНазХІв., Догм.

ГРЪШЬНИКЪ (2), ἀμαρτωλός (345a) *III* гръшьнъ) – *Етич.* Извършител на грях, нарушител на свет закон: молити бѣ за мя гръшьника 11б. Разпространение: често.

ДИЯКЪ (1), в израза пръвви диякъ, πρωτοδιάκονος – *Църк.* Първодякон, църковна длъжност: първи дьякъ хѣвъ 298бр. Разпространение: Супр, Изб1073г., ПатСинХІв., ПандАнтХІв., ЗлатострХІв. Срв. служител в Догм, дияконъ в ЕфрКрм, НиконПанд, ЗлатострХІв.

ДОБРОДАВЪЦЪ (1), ἀγαθός – *Иконом.* Благодетел, определение на Бога в отношението му спрямо творението: добродавъць бѣ сын, всемоу доброу давъць 1бб. Срв. бѣгодатель в НиконПанд, СтихХІв. и бѣгодавъць. В късни пам. (Срезн, 1, 1, кол. 94).

ЕВАНГЕЛИСТЪ (6), εὐαγγελιστής (passim) ‘благовестител’ – *Св.-ист.* Евангелист. 1. Евангелисти били наричани тези от апостолите и техните сътрудници в Християнската църква, които не само устно проповядвали благата вест, но я засвидетелствали и писмено, а именно: Матей, Марк, Лука и Йоан.: дѣянїя єтънїхъ апѣлз лоукою же євангѣлистъмъ 313а, срв. още 16а, 280а, 281а; 2. В древната Църква евангелисти били наричани и други сътрудници на апостолите и техните приемници, служещи на делото на евангелската проповед, макар и да не са оставили писмени свидетелства. В този смисъл евангелист означава изобщо разпространител на благата вест: євнгл(с)ти и апѣли и паствоуси глѣша и оучителе 30бб. Разпространение извън ЙоЕБ: Ас, Сав, Служ, Евх, Клоц, Супр, Остр, Мин1096г. Срв. благовѣстьникъ в ПандАнтХІв.; благовѣстьць в късни паметници (Срезн, 1, 1, кол. 94).

ЕКЛИСИЯТЪ (1), Ἐκκλησιαστής (312a) – *Библ.* Старозаветна учителна книга, за чийто автор се приема Соломон: вѣторад патериця стихирьскыа: нововы, псалътырь, паримия соломония, еклисиастъ сего же, азма азматъскаа тогожде 312а. Срв. Съворьникъ в Изб1073г., Църквьникъ в ПандАнтХІв., Догм.

ЕКСАРХЪ (1), ∅ (1a) – *Църк.* Църковна длъжност: прологъ сътворенъ иодномъ презвитеромъ ексархомъ 1а.

ЗЪДИТЕЛЬ (2), **ЗИЖДИТЕЛЬ** (1), ποιητής (104a) *I* зъдѣтель 261а); κτίστης (285б) – *Косм.* Вж. творць: зъдитель и народотворць рода нашего оутрвомилиостию своею подобивъ ся намъ всѣмъ бывъ члкъ вез грѣха и примѣси ся къ нашему кѣстъствоу 261аб. Разпространение извън ЙоЕБ: Евх, Клоц, Супр, ПатСинХІв. Срв. зъдатель и съзъдатель в Догм.

ИЕРЪБИ (2), ιερεύς (285а, 325б) – *Църк.* Свещеник, лице към храма, което учи, свещенодействия и ръководи народа по силата на дадената му благодат за това: не и ли иереи и левгити дѣлъмъ скинии расказаютъ соуботоу 325б. Синоними в ЙоЕБ: сватитель, чиститель, попъ. Разпространение: често. Срв. свашенникъ в Евх, Ас, Мин1097г., Догм; жьрьць в Супр.

КЛЕВЕТНИКЪ (1), διάβολος (114б) – *Етич./Ангел*. Клеветник, едно от названията на сатаната. Синоними в ЙоЕБ: *сѡтѡна дѡволъ съвѡдѡтель неприязнь*. Разпространение извън ЙоЕБ: Клоц, Син, Слепч, Шиш, ГрНазХІв., Злато-стрХІв.

КРЪСТИТЕЛЪ (2), βαπτίστης (246а, 297б) – *Св.-ист.* Прозвище на Иоан, син на свещеника Захария и Елисавета, последния от старозаветните пророци и предтеча на Исуса Христа, подготвил почвата за възприемане на евангелската проповед посредством проповядване и извършване на покаяно кръщение: *иоанъ кръстителъ* 297б. Разпространение: често.

ЛЮБОДЪБИ (1), μοιχός (337а] *III* прѣлюбодѣи) – *Етич.* Прелюбодеец, който извършва прелюбодейание (обвързан в брачен съюз да има плътско общение с други лица): *влоудьнымъ же и любодѣемъ соудить бѣ* 337а. Срв. *вждьникъ*. Разпространение извън ЙоЕБ: Зогр, Мар, Клоц, Вж. също ж.р. *любодѣица* (Зогр, Мар, Сав, Ас, Евх, Супр, Ен, Парим, Остр, Мин1096г., ПандАнтХІв.), както и словообразователните дублети *любодѣиць* в Супр, ЕфрКрм и *прѣлюбодѣи* в Зогр, Мар, Ас, Сав, Син.s

МЪЗДОДАТЪЦЪ (1), μισθαλοδότης (345б] *III* мздовоздатель, *II, IV* мз(д)оотдавецъ, *V* мз(д)амъ о(т)давецъ) – *Есх.* Мъздовъздател, наименование на Бога като изпълнител на Своите определения за света и човека: *правдѡиъ во бѣ* и *тръпяциимъ его мздоводатѣць боудеть* 345б. Разпространение извън ЙоЕБ: ∅. Срв. *мздамъ въздатель* в Супр; *мздовъздателъ* в Догм; *мздоводавецъ* в Супр, Рил; *мздоотъдавецъ* в Супр, *мздоподатель* в ПандАнтХІв.; *въздателъ* в Супр, Слепч; *възмздителъ* в Христ.

МЪЧЕНИКЪ (4), μάρτυρ (passim) – *Агиол.* Мъченик, свидетел за Христа, християнин, който е положил живота си за своята вяра в Единия истинен Бог: *ап(о)лы...пѣркы*, *третиеиѣ пастоухы и оучители и гѣя же мѣнкы* 298а; *пръвыи мѣнкъ стефанъ* 298б. Синоними: *послоухъ*, *съвѣдѣтель*. Разпространение: често. Срв. *страстоносѣць* в Супр, *страстотръпѣць* в Супр ПандАнтХІв., *НиконПанд.*; *страстѣникъ* в Супр, ПовВрЛ, МинЧетФевр.

НАРОДОСЪЗТВОРЪЦЪ (1), δημιουργός¹¹ – *Косм.* Творец, създател – наименование на Бога в отношението Му спрямо творението: *покланание народосъзтворѣцю* 256б. Разпространение извън ЙоЕБ: ∅.

¹¹ Гръцкият термин δημιουργός първоначално се употребявал за означаване на майстор-занаятчия, който се занимава с общественополезен труд, с практическа дейност' в противовес на ιδιώτης и ἀσχολούμενος 'който се занимава с наука (теоретично знание)'. У Ксенофан думата придобива терминологичното значение 'създател на света', откъдето е заето у неоплатониците като наименование на Бога. Филон разграничава δημιουργός, лат. fabricator 'който твори ἐξ ὄντων' от κτίστης, лат. creator 'който твори ἐξ οὐκ ὄντων' (Philo 1 632 57aff). В посланието на ап. Павел до Евр11:10 тази дума се използва досежно творческата деятелност на Бога. По-късно терминът бил възприет от църковните писатели и гностиците. В гностически-

НАРОДОТВОРИТЕЛЪ (1), δημιουργός – Вж. народосътворецъ: всѣмъ народотвори-
тель 170а. Разпространение извън ЙоЕБ: ∅. Срв. създѣтель в Догм.

НАРОДОТВОРЬЦЪ (2), δημιουργός (261а] III творецъ; 317б) – Вж. народо-
сътворецъ: народотворецъ рода нашего 261а. Разпространение извън ЙоЕБ: ∅.
Срв. създѣтель в Догм.

ОТЬЦЪ (124), πατήρ – 1. *Общопотр.* Баща, мъж по отношение на децата
си: обръщатъ са срѣдъца ѿць къ ѿдомъ 342а; 2. *Трин.* и *Христ.* sg Бог Отец,
Първото лице на Пресв. Троица по отношение на Сина: едино соуть ѿць и снъ
и стѣи дхъ 79а.

♦ без отьца 286б, ἀπάτωρ – *Христ.* и *Мар.* С този термин се означава на-
чинът на Христовото раждане без участието на мъжки пол. Разпространение
извън ЙоЕБ: Догм. Срв. безотъчънъ (Срезн, 3, 2, кол. 11).

ПАТРИАРХЪ (1), πατριάρχης (299а) – *Св.-ист.* pl t Патриарси, праотци.
В Свещеното Писание така се наричат благочестивите родоначалници на
еврейския народ, носители на истинната религия в Единия Бог: иже преже
блгодатиа прѣци, патриарси 299а. Разпространение извън ЙоЕБ: Ас, Ен, Служ,
Супр, Мин1097г., ГрНазХІв.

ПАСТОУХЪ (4), ποιμήν (24б] III пастьрь, 90а] III пастьрь, 298а, 306б) – *Църк.*
Прен. метафор. Пастир – свещенослужителят по отношение на миряни-
те в църквата: пасомыиъхъ паствоухъ речееть ся 90а. Разпространение: Зогр, Сав,
Супр, Изб1073г., ЕфрКрм. Срв. пастьрь в Догм.

ПОКЛОННИКЪ (1), προσκυνητής (175а) – *Култ.-риту.* Извършител на покло-
ни и изобщо на култово-ритуално служение, поклонник, почитател: сътвори
оубо бѣ ѿлика ... поклонника мѣсьна 175а. Разпространение извън ЙоЕБ: Мар,
Ас, Остр, Изб1073г., ГрНазХІв., Догм. Срв. поклонитель в ЖМХІв.; покланя-
тель в Сб1076г.; покланяникъ в ГрНазХІVв.

ПОМАЗАНИКЪ (1), Χριστός (248а) – *Мист.* Помазаник. С този термин се
означава лице, което чрез помазване с елей като символ на съобщаване на
висши дарове се възвежда на висше отговорно служение – първосвещеник,
пророк и цар: елѣи въ кръщение приеметь ся помазание поминя и помазаникы ны
творя 248а. Разпространение извън ЙоЕБ: Син, ПандАнтХІв., Мин1096г. Срв.
помазаньникъ в Догм.

ПОПЪ (1), ∅ – *Църк.* Свещеник, лице към храма, което учи, свещенодей-
ства и ръководи народа по силата на дадената му благодат за това: попови

те системи демиургът е същество, посредник между Бога и света, участващо в творението.
Той е еон – еманация (изтечение) от пълнотата на Божествения разум, който твори света,
вносяйки порядък в хаотичното царство на материята. Демиургът е орган, инструмент на Бо-
жествения промисъл.

ъто ест̄ ино дѣло развѣ оучение 3б. Синоними: сватитель, чиститель, иерѣи. Срв. свашенникъ в Евх, Ас, Мин1097г., Догм; жьрьць в Супр.

ПРЕЗВУТЕРЪ (1), **ПРОЗВУТЕРЪ** (2), πρεσβύτερος ‘старец’ – *Църк.* Презвитер, свещеник: прѣблжихъ ст҃го ивана презвутера дамаскина 9б. Синоними: иерѣи, попъ. Разпространение извън ЙоЕБ: Супр, Остр, ЕфрКрм, ГрНазХІв., Догм.

ПРИИМЪНИКЪ (6), μέτοχος (241а] II–V причастъникъ, 261б, 278б] III причастъници и наслѣдъници); διάδοχος (24б] II, IV примыць) – 1. Приемник, наследник: а) *Сотир.* С този термин Йоан Екзарх означава отношението на изкупеното от властта на сатаната и получило божествено осиновление чрез Христовата жертва човечество към Божието наследство: да ны очистить и бес тѣля сътворить и примыники пакы поставить своего бжѣства 261б; б) *Църк.* Така се наричат получилите по непрерывно апостолско приемство благодатта на свещенството духовни лица като действителни наследници на богоустановената власт да учат и свещенодействат, да ръководят и управляват: тѣхъ намѣстъници соуть и примыници пастоуси и оучители 24б. 2. *Онт.* Подлежащ на външно въздействие – диференциален признак на инертната и пасивна материя, в противовес на активното духовно начало (ποιητικός, ἀλαθής): нѣсть примыникъ врѣда 56а, οὐ λέφουεν ὑπομένειν πάθος. ГрНазХІв., Мин1096г.

ПРИСНОДѢВА (5), ἀειπαρθένος (226а] I дѣвица, 266а] III мѣрия, 278б, 288б] II, IV, V дѣва), παρθένος (269б) – *Мар.* Приснодева. С този термин се означава, че Св. Богородица е била девица преди раждането на Исуса Христа, останала девица при самото раждане, което станало по свръхестествен и безболезнен начин, и си останала девица и след раждането, защото и след това никога не е познала мъж: прѣвываетъ оубо и по рождении дѣвою приснодѣва 288б. Разпространение извън ЙоЕБ: Ен, Служ, Киев, Супр, ПандАнтХІв., Догм. Срв. приснодѣвая в Евх; приснодѣвица (Срезн, 2, 2, кол. 1471).

ПРИЧАСТЪНИКЪ (4), κληρονόμος (251б, 263а, 291abis) – *Сотир.* Приемник, наследник. Вж. примыникъ (а): иеще не соуть раби, нъ сѣнове: да аще сѣнове и причастъници же бжии съпричастъници же хѣви 263а. Разпространение извън ЙоЕБ: Зогр, Мар, Ас, Ен, Син, Евх, Клоц, Супр, Хил, ЕфрКрм, ПатСинХІв., Догм. Срв. наслѣдъникъ в Догм.

ПРОВѢДЪНИКЪ (1), προῦνοστής – *Теол.* Епитет на Бога – Който обладава свойството предзнание: бѣ ...боудоущимъ провѣдъникъ ест̄ 319а. Разпространение извън ЙоЕБ: ∅. Срв. провѣдъць, провѣдѣтель и прооувѣдатель в Догм.

ПРОМЫСЪЛЪНИКЪ (5), προνοήτης (114б, 165б, 205ter) – *Иконом.* Промислител, определение на Бога в отношението Му към творението¹²: бѣ оубо ест̄

¹² Промисълът е онова непрестанно действие отвън на всемогъществото, премъдростта и благостта Божии върху иманентната действителност, чрез което Бог запазва живота и си-

и творецъ и промышльникъ 205б. Синоним: проразумьникъ. Разпространение: Супр, ПандАнтХІв., МинЧетЮни, Догм.

ПРОРАЗУМЬНИКЪ (1), προνοήτης (19б] III все провѣдан) – *Теол.* Който обладава свойството да обладава съвършено предзнание за свободните човешки действия, една от проявите на Божието всезнание, неограничено във времето и пространството. Също *PtcPraesAct* провѣдани: всемоу проразоумьникъ 19б. Разпространение извън ЙоЕБ: ∅. Срв. проразоумитель в Мин1097г.

ПРОРОКЪ (15), προφήτης (passim) – *Св.-ист.* Пророк. 1. С този термин се означават предвзвестителите на Божията воля в Стария и Новия Завет: не якоже аврааму яви са видомъ члвѣемъ, ни якоже пр(о)рѣкомъ, нъ соущѣствомъ по истинѣ бѣ и члвкъ 302б; 2. *Библ. Прен. метоним., само мн.ч.* Сборно наименование на свода от библейските пророчески книги: ꙗже кєсть предано намъ законъмъ и пророкы 16а, срв. още 306б. Разпространение извън ЙоЕБ: често. Срв. профитъ в Клоц.

ПРѢДЪТЕЧА (2), πρόδρομος (297б, 329б) – *Св.-ист.* Предтеча, прозвище на св. Йоан Кръстител като непосредствен предшественик на Исуса Христа, подготвил с проповедта и покаяното си кръщение людете за приемане на Словото Божие. Разпространение извън ЙоЕБ: Ас, Евх, Служ, Супр.

РАБА (2), δούλη (228б, 288а) – Вж. рабъ.: бѣда ...раба и мѣти творьчи 288а. Разпространение извън ЙоЕБ: Зопр, Мар, Ас, Сав, Ен, Син, Евх, Супр. Срв. рабыни в Остр; робыни в Изб1073г.; работьница в ПатСинХІв.

РАБЪ (20), δούλος (passim) – *Св.-ист.* Роб¹³: нѣсмъ раби нъ сѣнове 327б. Разпространение извън ЙоЕБ: често.

РОДОТВОРЬЦЪ (1), γενεσιουργός (170а] III творьцъ) – Вж. творьць.

САМОВАЛАСТЬНИКЪ (1), αὐτεξούσιος (199б) – *Етич.* Който обладава свободна воля: ꙗсмъ самовластьници 199б. Разпространение извън ЙоЕБ: ∅. Срв. самовластьць в Супр; самодръжитель в Супр; самодръжьць в Супр Изб1073г.

СВАТИТЕЛЬ (1), ἱερεὺς (274б] I чиститель) – *Култ.rit.* Свещеник, лице към храма, което учи, свещенодейства и ръководи народа по силата на дадената му

лите на своите творения, насочва ги към добри дела, помага на всяко добро, а злото, което изниква при отдалечаване от доброто, пресича или поправя и обръща към добри последици.

¹³ Отразявайки робовладелските обществено-икономически отношения, Светото Писание представя Адамовото потомство като доброволно продало свободата си на сатаната и по свое желание попаднало под робството на греха. Смисльът на изкупителната Христова жертва на кръста е в това, че Господ дал Себе Си откуп за греха и освободил човека от властта на дявола. Нещо повече Син Божи станал човек, за да направи човеците синове божии, с което безмерно въздигнал достойнството на човека. Самоизживяването на вярващите като раби божи не противоречи на казаното. В този случай раб божи означава доброволното предаване на човека под “благо то иго” на Господа като инструмент за достойна употреба и е свидетелство за смиряване и надмогане на погибелната гордост.

благодат за това: ~ по чиноу мелхиседековоу 274б. Синоними в ЙоЕБ: чиститель. Разпространение: Ас, Супр.

СТРОИТЕЛЬ (1), φροντιστής – 1. *Общопотр.* Ръководител, управник. 2. *Иконом.* Бог в качеството му на Устроител на човешкото спасение: строителя своєї жизни 165б. Разпространение извън ЙоЕБ: ГрНазХІв., ПандАнтХІв., ПатСинХІв., СЗХІVв. Срв. домоу законьникъ в ПандАнтХІв.

СТРЪЛЬЦЪ (1), τοξότης – *Ест.* Стрелец – зодиакално съзвездие. Разпространение извън ЙоЕБ: Изб1073г., Догм. Срв. токъωδъ ЙоЕШ; тоξотисъ Изб1073г.

СЪВАДИТЕЛЬ (2), διάβολος (160б); ∅ (114б] III съвадьникъ) – *Етич.* и *Ангел.* Едно от названията на сатаната. Разпространение извън ЙоЕБ: ∅.

СЪВЪДЪТЕЛЪ (1), μάρτυς (280а) – *Юрид.* Лице, което знае нещо и дава сведения за него¹⁴: съвѣдѣтель на ꙗѣси вѣрѣньъ 280а. Синоними: послухъ. Разпротранение извън ЙоЕБ: Зогр, Мар, Ас, Сав, Син, Евх, Клоц, Супр, СинПатХІв., ЗлатострХІв., ГАМ, ПандАнтХІв., Догм.

СЪДРЪЖАТАИ (2), συνοχεύς (39б] I, II, IV, V съдержител). В съчетанието всемоу съдръжатаи, παντοκράτωρ (237б] III съдръжание) – Вж. съдръжателъ, съдръжителъ: добръ же о хѣъ, бѣжие слово и премудростъ и сила и бѣжие всемоу съдръжатѣю 237б. Разпротранение извън ЙоЕБ: ∅.

СЪДРЪЖАТЕЛЬ (1), **СЪДРЪЖИТЕЛЬ** (4), συνοχεύς (114б); ἐπικρατής (341б). В съчетанието всемоу съдръжателъ (3), παντοκράτωρ (19б] I, V всемоу съдръжителъ, II, III, IV всемоу содержателъ; 47б, 49а] IV, V, VIII содержателъ) – *Иконом.* Вседържител, определение на Бога в отношението Му към видимото творение, за съхраняване на чиято цялост и запазване крехкото равновесие на неустойчивата материя Той се грижи промислително: всемоу же творитель и промышльникъ и съдръжителъ естъ бѣ 114б. Синоним: съдръжатаи. Разпространение: МинЧетЮни, Мин1097г., Догм. Срв. въсѣдръжителъ в Евх и Супр, въсѣдръжатаи в Изб1073г.; съдръжателъ въсѣмоу в МинЧетЮни; съдръжителъ въсяцьскыиухъ в Мин1097г.

СЪПАСИТЕЛЬ (1), σωτήρ (355а) – *Сотир.* Спасител (евр. Иешуа, Иисус), наименование на въплътилото се заради делото на човешкото спасение Второ Лице на Пресв. Троица, дадено Му при Неговото раждане тук на земята от благовестителя архангел Гавриил: сѣтѣла жидемъ хѣ ꙗѣ 355а. Синоним: съпасъ. Разпространение: Син, Евх, Ен, Клоц, Супр.

СЪПАСЪ (5), σωτήρ (52а, 228а, 254б, 299б, 329б) – *Сотир.* Вж. съпаситель: ꙗѣ ꙗѣъ жизньны и пръвородѣць и сѣсъ 329б. Разпространение извън ЙоЕБ: Зогр, Мар, Ас, Сав, Ен, Син, Евх, Служ, Клоц, Супр, Хил.

¹⁴ Впоследствие вътрешната мотивация на думата е преосмислена и отнесена от корена на вѣдѣти към корена на видѣти – ‘лице, което е било очевидец на нещо’.

СЪПРИЧАСТЪНИКЪ (2), συυκληρονόμος – *Сотир*. Сънаследник на Божието царство –определение на спасените човеци в отношението им към Спасителя и помежду им: да аще снове и причастъници же бжии съпричастъници же хѣи 291а.

СЫНЪ (124), υίός (passim) – Син. 1. *Трин. и Христ. ед. ч.* Второто Лице на Пресв. Троица по отношение на Бога Отца, в противовес на арианското лъжеучение, което отрича синовството на Логоса и го счита за творение на Бога Отца, стоящо над всички други творения: сынъ бѣ живаго 240б; 2. *Сотир. мн. ч.* Така се наричат изкупените по заслугите на Божия Син човеци, получили правото да бъдат чеда Божии и да наследят Небесното царство: сны бжиа нарекъша са 292б. Разпространение извън ЙоЕБ: често.

СЪДИИ (2), κριτής (19б, 311б) – 1. *Теол. и Есх.* Съдия, наименование на Бога като Изпълнител на Своите определения и Мъздовъздател в последния ден: 19б. 2. *Библ. мн.ч.* Книга Съдии, седмата книга в канона на Стария Завет: 311б. Синоними в ЙоЕБ: крити. Разпространение извън ЙоЕБ: Зогр, Мар, Ас, Сав, Клоц, Супр, ЗогрФрагм.

ТВОРИТЕЛЪ (11), ποιητής (101б] I, II, IV, V створитель, III творьць, 114б] I, III творьць), δημιουργός (70а] III творительнъ; 116а] III творьць; 122а] III творьць; 130б] II–V творьць; 136б, 144а, 159а, 235а] rel. творьць, 357а) – Вж. творьць: единъ бѣ истиньнии, творитель всемоу и гѣ 235а. Разпространение извън ЙоЕБ: ∅.

ТВОРЬЦЪ (38), ποιητής (39б, 52а, 84а, 103а, 107а, 130а, 144а, 170б, 205б), δημιουργός (19б, 27б, 64а, 90а, 104а, 111а, 115а, б, 140а, 146с1, 158а, 161б, 192б, 216а, б, 217б, 224а, 291б, 314а), κτίστης (105а), κτίσας, ό (144б, 166б, 218а), τελοποιηώς, ό (161б), πλάστης (286а), πλαστουργός (173б) – *Косм.* Творец, създател – наименование на Бога в отношението Му спрямо творението: речеъ ся гѣ ... творимымъ творьць 103а. Синоними в ЙоЕБ: творитель, зиждатель, зьдатель, народотворьць, народосътворьць, народотворитель. Разпространение извън ЙоЕБ: Евх, Клоц, Супр, Изб1073г., ГрНазХІв., ГАм, Хрон-ЙоМал Догм. Срв. зьдатель в Супр ГрНазХІв.; съдѣтель в Евх Клоц Супр; съзьдатель в Супр.

ОУЧЕНИКЪ (10), μαθητής (passim) – 1. *Общоупотр.* Ученик, лице, ползващо се от уроците и наставленията на друг: елиси же сего (1лї, ск. Т. И.) оученикъ 332с 14. 2. *Св.-ист.* В Новия Завет така били наричани най-близките и верни последователи на Исуса Христа, в тесен смисъл 12-те апостоли, които Той избрал за свои спътници и помощници, а в широк – още 70 особено ревностни Негови привърженици, които обаче за разлика от апостолите не били постоянни очевидци и свидетели на Божиите дела и не били облечени в цялата пълнота на властта и силата, с които били облечени първите: завѣтъ новъ положи сгынмъ своимъ оученикомъ 264а. Разпространение извън ЙоЕБ: често.

ОУЧИТЕЛЪ (5), διδάσκαλος (24б, 224а, 298а, 306б); ὑποφίτης (25б) – 1. *Общопотр.* Учител, духовен наставник: самъ творьць и ꙗко за свою тварь въздвигнеть врань и дѣлзъмь оучитель боудеть 224а. 2. *Мист.* Харизматично служене: тѣхъ (на апостолисте, ск. Т. И.) намѣстѣници соуть и приимьници и дароу и силѣ пастоуси же и оучителе 24б, срв. още 298а; 3. *Патр.* Особена група църковни писатели, на които Църквата дава почетното наименование “църковни учители” поради изтъкнатата ученост и заслуги за църковната наука и в борбата за защита на църковното учение: мало неже несьмъ прияли отъ оучитель стѣихъ 25б, ὑπὸ τῶν ὑποφίτων τῆς χάριτος.

ХОДАТАИ (1), μεσίτης (226б) – *Сотир.* Посредник. (1Тим2:5; Деян4:12; Йо14:6). С това наименование на Иисус Христос се означава същността на Неговото трояко служение на Първосвещеник, Пророк и Цар (Учител, Пастир, Съдия): ходатаи боу и чловѣкомъ бываеть 226б. Разпространение извън ЙоЕБ: Клоц, Евх, Супр, ГрНазХІв., ПандАнтХІв., Догм. Срв. исходатаи в Супр; исходатаиникъ в Супр ГрНазХІв.; исходатаиствѣнъ в Догм.

ХЫТРЬЦЪ (2), τεχνίτης (29а, б) – *Косм.* Творец: Не хытрьць ли всего того и слово всемоу положи. Разпространение извън ЙоЕБ: Догм.

ЦѢСАРЬ (14), βασιλεύς (passim) – 1. *Дѣрж.-адм.* Върховен управник, повелител, владетел. 2. *Библ. мн. ч.* Наименование на ветхозаветните летописни книги: книги първѣя и вѣторы цѣрь 311а. Срв. Цѣсарьствѣя, Цѣсарьства в Изб1073г., Цѣсарьскыѣ кѣнигы в Изб1073г., МинЧетФевр, Дѣянѣя Цѣсарьска в Изб1073г. 3. *Теол. Прен. метафор.* Отнесен към Бога, този термин означава съвършената независимост, всецялата пълнота и безграничното величие на Божията власт. Такава неограничена власт принадлежи само на Божеството, първоизточник и начало на всяка човешка власт: ꙗко цѣрь ееть 291б.

◆ цѣрь цѣремъ 291б – наименованието представлява синтактична калка на еврейския суперлатив и в буквален превод гласи ‘цар на царете, най-великият цар’ (срв. още небо небесьное, вѣкъ вѣковъ богъ богъмъ, господь господьмъ, пѣсьн пѣсьнъмъ и пр.).

4. *Антроп.* Определение на човека по отношение към останалото видимо творение: сътвори оубо бѣ ꙗко... цѣря земьнымъ 175а, срв. 163б. Разпространение извън ЙоЕБ: често.

ЧИСТИТЕЛЬ (5), ἱερεὺς (274аbтг] II–V стлѣ) – *Култ.-рит.* Свещеник, лице към храма, което учи, свещенодействия и ръководи народа по силата на дадената му благодат за това: чиститель бѣ вышьняго 274а; не чистителе ли сама ся очищающе, тако въ невъходьное мѣсто възнидяхоу и требы привождяхоу 333а. Синоними в ЙоЕБ: сватитель, иерѣи, попъ. Разпространение извън ЙоЕБ: Супр, Изб1073г., ГрНазХІв., ПандАнтХІв., ЕфрКрм. Срв. свещеникъ в Евх, Ас, Мин1097г. Догм; жьрьць в Супр.

ЧИСТОДѢТЕЛЬ (1), ἱεροτελεστής – *Култ.-рит.* Вж. чиститель: таже същества бѣжствъный чистодѣтель преда на трое разлоучая троичьскыя оутвари 112б. Разпространение извън ЙоЕБ: Ø. Срв. свашченностьвършителъ в Догм.

ЧЛОВѢКОЛЮБЦЪ (2), φιλάνθρωπος (92а, 226б) – *Сотир.* Човеколюбец – определение на Бога на качество Му на Промислител, Изкупител и Спасител на грехопадналото човечество: чловѣколюбца бѣия словесе възпльщения 92а. Разпространение извън ЙоЕБ: Евх, Клоц, Супр, Рил, Мин1097г., Гр.НазХІв., Догм.

ЮНОТА (1), παρθένος 138б – *Ест.* Дева, зодиакално съзвездие. Синоним в ЙоЕБ: парфенъ. Срв. парденосъ дѣвица Изб1073г.

ЯВЛЮНИЦА (1), ἐκφαντικός – *Трин.* Проявител – определение на Св. Дух. Срв. изьявительнъ в Догм.

Въз основа на емпиричния материал могат да се направят следните изводи:

В ЙоЕБ имена за лица със специално значение се срещат в почти всички терминологични подсистеми на средновековната теология¹⁵: освен в догматиката с нейните подразделения: теология в тесен смисъл¹⁶ (владыка, всевидьць, провѣдъникъ, проразоумьникъ, цѣсарь /3/¹⁷); триадология¹⁸ (виньникъ /2/, отьць, сынъ); космология¹⁹ (зѣдитель, зиждитель, /на/родо/съ/творьць, хьтрьць); ангелология²⁰ (клеветъникъ, съвдатель); икономия или домостроительство²¹ (благодѣиць, добродавьць, промысльникъ, строитель, съдръжати, съдръжателъ); мариология²² (богородица, господжа, приснодѣва); сотириология²³: (принимьникъ /1а/, причастьникъ, съпсатель, съпасъ, сынове, ходати, чловѣколюбьць); агиология (богочесць /1/, мжченикъ); мистериология²⁴ (апостолъ /2/, помазаникъ, оучитель

¹⁵ Авторката застъпва тезата, че специалната лексика из областта на теологията в исторически план заема мястото на съвременния научен език, обхващайки недиференцирани и имплицитно съществуващи в общото ѝ русло терминологичните подсистеми на християнската космология и космография (≈ природознание), християнската антропология, етика и естетика, божествено право и философия (≈ обществознание), доколкото по онова време все още не са съществували конкретни науки със своя собствена вътрешна организация, а само разни сфери на богопознанието, подчинени на общата богословска понятийна система (Илиева 2013: 9).

¹⁶ Учение за свойствата Божии /теол./.

¹⁷ При многозначните термини индикация за поредността на значението в речниковата статия на дадената дума.

¹⁸ Учение за Бога троичен по Лица /трин./.

¹⁹ Учение за сътворения свят /косм./.

²⁰ Учение за безплътните сили /ангел./.

²¹ Учение за Бога в отношението Му към тварите /иконом./.

²² Учение за св. Богородица /мар./.

²³ Учение за спасителното дело на Иисуса Христа /сотир./.

²⁴ Тайноведение, учение за църковните тайнства /мист./.

/2/); есхатология²⁵ (мъздодатъць, сѣдди /1/) – също и в свещената история (апостолъ /1/, евангелистъ, кръстителъ, патриархъ, пророкъ /1/, прѣдзѣча, рабъ, оученикъ); етика (грѣшникъ, любовѣи, самовластникъ); култ и ритуал (поклонникъ, чистителъ, чистодѣтелъ); църковна уредба /църк./ (архиепискоупъ, архиерѣи, диякъ, ексархъ, пастоухъ, примьникъ /1б/); библистика (еклисиастъ, пророци /2/, сѣдди /2/, цѣсари /2/, апостолъ /3/); патрология /патр./ (богословъць, оучителъ /3/) и общофилософските онтология (винникъ /1/, примьникъ /3/); гносеология (видъць); естествознание²⁶ (влизньъникъ, стрѣльць, юнота).

Терминологичният пласт при разглежданата категория лексикални единици се попълва на базата на:

- терминологизация на обиходни думи²⁷ (владдыка, клеветникъ, строителъ, оученикъ, оучителъ);
- ретерминологизация на термини от други терминологични системи²⁸ (братъ, отъць, сынъ – от роднинската терминология; послоухъ, съвѣдѣтелъ, сѣдди – от юридическата терминология; цѣсарь, сълъ – от държавно-административната терминология);
- морфологична деривация (влизньъникъ, помазаникъ, съвдатель, чистителъ, явленица);
- калкиране по чуждоезиков образец (мъздодатъць : μωθαλοδότης, нардоcътворъць : δημουργός, приснодѣва : ἀελαρθένος, провѣдъникъ : προϋνωστής, промыслникъ : προνοήτης, самовластникъ : αὐτεξούσιος, прѣдзѣча : πρόδρομος, съдръжатаи : συνοχεύς);
- заимстване от гръцки (апостолъ, архиепискоупъ, архиерѣи, диякъ, евангелистъ, еклисиастъ, ексархъ, патриархъ).

Бих искала да се спра по-подробно на терминологизацията и ретерминологизацията, които по същество представляват семантична деривация. Механизмите на тяхното протичане са различни. При някои думи смисловата трансформация се извършва в посока на разширяване обема и съдържанието на означаваното понятие. Такъв е случаят с роднинския термин братъ, който в религиозен смисъл отразява отношението на всички хора помежду им, като

²⁵ Учение за свършека на света /есх./.

²⁶ Средновековното естествознание включва начатъците на всички науки, изследващи природата: астрономия, география, физика, биология /есм./.

²⁷ Семантично преобразуване и преосмисляне на общоупотребими думи за нуждите на новата религия, в резултат на което те започват да функционират като богословски термини. За терминологизацията като терминотворчески способ вж. Попова (2012: 531).

²⁸ Семантично преобразуване и преосмисляне на термини от други терминологични системи за нуждите на новата религия, в резултат на което те започват да функционират като богословски термини. За ретерминологизацията като терминотворчески способ вж. Петкова (2010: 53), Попова (2012: 531).

произлезли от общи прародители – Адам и Ева. Семантична промяна стесняване на значението (Иванова-Мирчева 1964: 151–160) пък се наблюдава в думата *владька*. Нейната общоупотребима семантика в езика е ‘владетел, господар изобщо’: *владькоу* во и *бѣ* постави 160а. Като богословски термин тя стеснява обема си до индивидуално наименование на Бога, окачествяващо Го като Господар и Властелин на цялото творение: *источьники намъ спсѣния влдѣка хъ* *моци стѣхъ дасть* 294а. По същия начин и думата *причастьникъ*, която е означавала първоначално изобщо ‘наследник, който получава дял от нещо’, като богословски термин придобива допълнителна по-тясна семантика ‘причастник, който получава дял от тялото и кръвта Господни при св. тайнство евхаристия’.

Ново терминологично значение се продуцира и чрез пренасяне на бележите на основното значение или на някое от вторичните значения към друго ново понятие (Иванова-Мирчева 1959: 3–37). По пътя на метафоричен пренос са произведени термините *рѣвъ*, *пастоухъ*, *послоухъ*, *сзвѣдѣтель*, а по пътя на метонимичен – специалните наименования на библейските книги *апостоу*, *пророци*, *цѣсари*.

Разширяването на семантичната парадигма при терминологизираните и ретерминологизираните *nomina personalia* се извършва предимно чрез посредството на новата съчетаемост на думата в словосъчетанието или в друга номинативна и синтактична единица, стабилизираща новото лексикално значение. Непосредственият резултат от това преместване в нов контекст е промяната в съотношението на познатите семантични варианти на конкретната лексема, а крайният може да бъде нейното пълно преосмисляне. Такъв е случаят със специалните наименования *отъць* и *сынъ* – думи от терминологията на родствените отношения, които, употребени като апозиция към *вогъ* вече добиват значение на термини от триадологията. Комбиниран с прилагателното *члѣвскъ* пък вторият от тях става специално наименование в христорологията.

Получените чрез терминологизация и ретерминологизация термини от разглежданата лексико-семантична категория са онаследени в лексикалната система на ЙоЕБ от КСП и принадлежат към най-ранните Кирило-Методиеви преводи. Ако и същите да нямат собствена морфологична система, а да се подчиняват на морфологичната и синтактичната система на старобългарския книжовен език, на тях все пак са им присъщи някои граматически особености, които са най-очевидни при категориите число и род. Така например съчетанието *сынъ бѣжи*, грц. *ὁὸς τοῦ Θεοῦ* в ед. ч. е термин от христорологията, с който се означава, че Богочовекът Иисус Христос е именно възплътеното Второ Лице на Пресв. Троица, идентичен с Бога Слово, единосъщен на Отца, единороден Божи Син (Йо 1:18; 3:16), чрез Когото Бог Отец проявил Своята божественост, равен на Бога (Фил. 2:6): *сего ради снъ бѣжи снъ члѣвъ воудеть*, да

пребиваеѣтъ своиство непостюпимо. снѣъ бо сы божии снѣъ ѿлѣъ выстѣъ, възплзць ся отѣъ стѣна дѣвы 232а. В мн. ч. същото съчетание снове бѣжи е термин от сотириологията и означава ‘изкупените по заслугите на Божия Син човеци, получили правото да бъдат чеда Божии по благодат и да наследят Небесното царство’. Пророкъ в ед. ч. има значение ‘предвъзвестител на Божията воля’ и се среща като термин в свещената история на Стария и Новия Завет. В библеистиката думата се употребява метонимично само в мн. ч. като сборно наименование на свода от библейските пророчески книги: ꙗже ѣсть предано намъ законъмъ и пророкъы 1ба, срв. и 306б. Вж. също и вътресистемната ретерминологизация посредством граматическо ограничение при думата сѣдии.

Така на базата на семантична деривация чрез различни операции се развива полисемия на думите, като се наблюдават следните основни видове: полисемия между общоупотребимо и терминологично значение (владька, строителъ, оученикъ), полисемия между терминологични значения в различни терминологични системи – теология и не-теология (вратъ, отъць, съвѣдѣтель); полисемия между терминологични значения в различни терминологични подсистеми на теологията (апостолъ, виньникъ, приимьникъ, пророкъ); полисемия между терминологични значения в една терминологична подсистема на теологията (евангелистъ); комбинирана полисемия с различни отношения между отделните аloseми (сынъ, сѣдии, оучителъ, цѣсарь).

Що се отнася до морфологичната структура на анализиранията група думи в ЙоЕБ, те могат да бъдат обединени в следните лексико-семантични категории:

1. Имена на лица с терминологична функция, образувани със суфикс -(ь)икъ

В ЙоЕБ с форманта -(ь)икъ са регистрирани 14 имена на лица с терминологична функция: близньчъникъ, блѣдъникъ, виньникъ, клеветьникъ, мѣчъникъ, поклоньникъ, помазаникъ, причастьникъ, провѣдъникъ, промышльникъ, проразоумьникъ, самовластьникъ, съпричастьникъ, оученикъ. Активността на наставката проличава в дублетни образувания с наличен суфиксален плеоназъм от типа близньчъникъ : близньць. В морфологично-структурно отношение терминологичните наименования от разглежданата група са мотивирани и от двата вида основи – префигирани и непрефигирани, с известен превес на префигираните²⁹. В ЙоЕБ в анализиранията категория думи е засвидетелстван само един композит, образуван по този модел – самовластьникъ.

²⁹ Срв. и наблюденията на Т. Мострова върху Шестоднева (Мострова 1983: 105).

При специалните наименования в ЙоЕБ, произведени посредством суфикс *-(ън)икъ*, се отделят три основни типа значения:

- а) Първата подгрупа обхваща думи, означаващи лица според тяхната дейност: *клеветъникъ*, *промысльникъ*, *проразуъмникъ*.
- б) Втора подгрупа обособяват имена със значение на лица, които изпитват върху себе си някакво въздействие. Те са образувани от минали страдателни причастия: *помазаникъ*, *оученикъ*, *мжченикъ*.
- в) Третата подгрупа включва думи със значение 'носител на определено качество. Това са имена, мотивирани от прилагателни на *-ън-* или съотносителни с тях (Цейтлин 1977: 93). *Блѣдъникъ*, *виньникъ*, *грѣшьникъ*, *причѣстникъ*, *съпричѣстникъ* се използват успоредно с еднокоренните им прилагателни, които също имат значение на лица: *блѣдънъ*, *виньнъ*, *грѣшьнъ*, *причѣстнъ*³⁰.

Ако се съди по техните семантично-морфологични особености, част от термините, обединени от този суфикс, са неологизми в старобългарски език, продуцирани по гръцки модел (*про-мысл-ъникъ* и *про-разуъм-ъникъ* : *πρo-voή-tης*, *поклон-ъникъ* : *πρoσκλυv-ητής*, *про-вѣд-ъникъ* : *πρo-γvωσ-tής*)³¹. Други са вторично терминологизирани обиходни думи (*клеветъникъ*, *оученикъ*).

Част от производните на *-(ън)икъ* в ЙоЕБ термини имат относително широка употреба и се срещат в два и повече паметника от старобългарския канон: *блѣдъникъ*, *клеветъникъ*, *мжченикъ*, *поклоньникъ*, *причѣстникъ*, *съпричѣстникъ*, *оученикъ*. Други намират съответствия само в един (*виньникъ* /*Супр*/ *промысльникъ* /*Супр*/, *помазаникъ* /*Син*/). Единствено в ЙоЕБ са засвидетелствани *провѣдъникъ*, *проразуъмникъ* и *самовластьникъ*, което навежда на мисълта, че това са вероятни авторови неологизми, образувани по пътя на калкирането на чужди образци. Показателен е фактът, че мотивиращите основи на тези типично Йоан-Екзархови образувания се срещат в КСП като потенциален структурен елемент. Така например срещу Йоан-Екзарховото производно съществително *влизньчъникъ* намираме, от една страна, прилагателно *влизньчънъ* в *Супр* и, от друга, производящото *влизньць* пак в *Супр*, а също и в евангелията *Зогр*, *Мар*, *Ас*. Отново в *Супр* откриваме съответния на *проразуъмникъ* глагол *проразуъмѣвати*, мотивиращото *самовластьникъ* прилагателно *самовластьнъ*, както и суфиксалния дублет *самовластьць*.

Една и съща лексема може да е позната в КСП с общоупотребимото си значение, а у ЙоЕБ да функционира като термин. Например, *клеветъникъ* е засвидетелствано в първичната си семантика 'одумник, злословец, доносник'

³⁰ Сравни също изводите у Станков (1994: 73).

³¹ За тази специализация на форманта, провокирана не само от собствено номинативни, но и от стилистични причини вж. и у Мострова (1987: 178).

в Син (Пс71:4) и Клоц (2а:36 12а10): не любодѣи ни клеветѣници ни обидѣливи цѣсарѣствіе бѣже наследѣзствоуѣштѣ Клоц 2а:36. В ЙоЕБ се ползва като преводен еквивалент на διάβολος (автономасия на сѣтона).

Лексемата виньникъ ‘този, който се явява причина’ е регистрирана в Супр 386, 23 като признаково означение на човек: толика добра виньника погубити мыслатѣ. В ЙоЕБ същата функционира в две значения: като онтологичен термин, именувайки Бога в качеството Му на първопричина на всичко (жизни виньникъ 295а), и като тринитарен термин, назоваващ един от основните диференциални признаци на Първото Лице на Пресв. Троица по отношение на другите две: єдинъ бѣцъ всемоу научатѣкъ и виньникъ 516.

Същото можем да кажем и за някои словообразователни дублети в КСП на типично Йоан-Екзархови образувания. Така например близньць в Евангелията (Зогр, Мар, Ас, Сав), Апостола (Охр) и Супр се среща в обиходното си значение ‘брат-близнак’: рече же тома, нарицаемьи близньць къ оученикомъ Йо11:16. В ЙоЕБ суфиксалният дублет близньчьникъ се реализира като специално наименование ‘зодиакално съзвездие Близнаци’. Възможно е словообразователният неологизъм с форманта -ньикъ да е продуциран в стремеж да се постигне семантична диференциация от съществуващото вече в обиходната реч означение. Вж. още самовластѣць в Супр 429, 15 ‘самовластен управник, автономен владетел’: сватии мжчєници...прѣдаш же своѣа доуша господєви... при ликинии самовластѣци, а в ЙоЕБ самовластѣньникъ във функцията на етически термин ‘обладаващ свободна воля’.

2. Имена на лица с терминологична функция, образувани със суфикс -тель

В ЙоЕБ с форманта **-тель** са регистрирани 15 терминологични наименования: зиждитель, зѣдитель, кръстителъ, народотворитель, сватителъ, строителъ³², съзвдатель, съзвѣдѣтель³³, съдръжателъ, съдръжителъ, съпасителъ, творителъ, оучителъ³⁴, чистителъ³⁵, чистодѣтель.

Както е известно, суфиксът **-тель** е познат на всички славянски литературни езици, но не е свойствен на живите говори (Бернштейн 1972: 36–42; Варбот 1969: 89; Воронцова 1954: 5–33; Хютль-Ворт 1972: 284–290; Азарх 1984: 84–86). Думите, образувани с този формант, се отличават с ограничена

³² За строителъ в КСП повече вж. у Ефимова (2011: 135–137).

³³ За съзвѣдѣтель в КСП повече вж. у Ефимова (2011: 39, 66, 68, 70, 99, 169, 170).

³⁴ За оучителъ в КСП повече вж. у Ефимова (2011: 53, 65, 71, 72, 99, 169–171).

³⁵ За чистителъ в КСП повече вж. у Ефимова (2011: 140, 143, 144, 148).

книжна употреба. За тези термини е характерно, че са девербативи, предимно симплекси (Давидов 1993: 191). Изходните им основи са глаголи, най-често на -ити (съпасителъ, творителъ, оучителъ и др.), по-рядко на -ати/-яти (съдръжателъ) или без наставка (чистодѣтелъ). В ЙоЕБ са налице две паралелни формации, мотивирани от инфинитивната и сегашната основа на глагола съдръжати – съдръжателъ и съдръжителъ, както и два фонетични дублета – зиждителъ и зьдителъ.

Паралелни образувания посредством други суфикси в границите на базовия препис имат съдръжателъ – съдръжатаи; съпасителъ – съпасъ; творителъ – творьць; народотворителъ – народосътворьць. Думите, произведени с този формант, се отличават с твърде висока продуктивност откъм производни. В ЙоЕБ се установяват следните деривати от имена на -телъ със специална функция: родителънъ, примителънъ, строителънъ, творителънъ, чучителънъ; дѣтелъство, дѣтелъствовати, съвѣдѣтелъство, съвѣдѣтелъствовати.

По отношение към гръцкия оригинал народо-творителъ : $\delta\eta\mu\text{-}\sigma\upsilon\rho\gamma\acute{o}\varsigma$ и съ-дръжа-телъ/ съ-дръжи-телъ : $\sigma\upsilon\nu\text{-}\sigma\chi\text{-}\epsilon\acute{\upsilon}\varsigma$ предават точно член за член прежежданата дума от подложката. Композитът чистодѣтелъ калкира двусъставната структура на гръцкото си съответствие $\iota\epsilon\rho\sigma\tau\epsilon\lambda\epsilon\sigma\tau\acute{\eta}\varsigma$, но с по-свободен смислов превод на отделните компоненти. Кръстителъ принадлежи към словообразователно гнездо на термини с преосмислена вътрешна мотивация спрямо чуждоезиковите им еквиваленти – ментализиран превод (Илиева 2013: 175–178). В останалите случаи е налице семантична транспозиция (съвадителъ $\delta\acute{\iota}\alpha\beta\omicron\lambda\omicron\varsigma$; съвѣдѣтелъ $\mu\acute{\alpha}\rho\tau\upsilon\varsigma$; творителъ $\delta\eta\mu\sigma\upsilon\rho\gamma\acute{o}\varsigma$; оучителъ $\acute{\upsilon}\lambda\omicron\phi\acute{\eta}\tau\eta\varsigma$; строителъ $\phi\rho\omicron\nu\tau\iota\sigma\tau\acute{\eta}\varsigma$; зьдителъ $\lambda\omicron\upsilon\eta\tau\acute{\eta}\varsigma$). Сред гръцките съответствия на думите от дадената група няма преобладаващ тип морфо-семантични корелати.

Една група от производните на -телъ в ЙоЕБ имат относително широко разпространение и се срещат в два и повече старобългарски паметници с вече утвърдена терминологична употреба: зиждителъ, кръстителъ, сватителъ, съвѣдѣтелъ, съпасителъ, оучителъ. Други намират съответствия само в Супр (строителъ чистителъ). Зьдителъ, съдръжателъ, съдръжителъ и творителъ не са отбелязани в КСП, но са регистрирани в някои произведения на преславската книжнина. Единствено в ЙоЕБ са засвидетелствани двукомпонентните народотворителъ и чистодѣтелъ, очевидни новообразувания за нуждите на този превод. Срещу документираното само в ЙоЕБ съвадителъ, $\delta\acute{\iota}\alpha\beta\omicron\lambda\omicron\varsigma$ (антономасия на $\sigma\omicron\tau\omicron\nu\alpha$), в КСП се откриват сродните думи съвада и съваждати, както и суфиксалният дублет съвадьникъ в общоупотребимото значение ‘свадлив човек’. Възможно е словообразователният неологизъм с форманта -телъ да е продуциран в стремеж да се постигне семантична диференциация от съществуващото вече в обиходната реч означение.

3. Имена на лица с терминологична функция, образувани със суфикс -ъць

В ЙоЕБ с форманта -ъць са регистрирани 17 терминологични наименования: *благодѣиць*, *богоносъць*, *богословъць*, *всєвидъць*, *вѣдыць*, *давьць*, *добродавъць*, *мъздодатъць*, *народосътворъць*, *народотворъць*, *родотворъць*, *стрѣльць*, *творъць*, *хытрьць*, *чловѣколюбъць*, *чрьноризъць*, *ѣдиноmaterъць*.

Термините, произведени с този суфикс, са мотивирани предимно от глаголи и означават действащи лица. Изключение прави само *хытрьць*³⁶, което възхожда към адекватна основа. Формацията *творъць*³⁷ има паралелно образувание – *творитель*. Налице са два базови дублета – *давьць* и *датъць*.

Продуктивността на суфикса -ъць в старобългарски език се проявява и в ЙоЕБ чрез немалкото термини-composita, калки от гръцки, образувани с този формант (два пъти повече от регистрираните в текста симплекси)³⁸: *благодѣиць*³⁹, *богоносъць*⁴⁰, *богословъць*⁴¹, *всєвидъць*, *добродавъць*, *мъздодатъць*, *народосътворъць*, *народотворъць* (+ производно *народотворъчънъ*), *родотворъць*, *чловѣколюбъць*. От тях *богоносъць*, *богословъць* и *всєвидъць* се използват успоредно със съответните прилагателни или причастия *богоносънъ*, *богоносивъ*, *богословесънъ* и *всєвидан*. Composita със значение ‘носител на признак или качество’, в които суфиксът -ъць се прибавя към признаково определящо съчетание, са *чрьноризъць* и *ѣдиноmaterъць*.

Ако се съди по семантично-морфологичните им особености, част от термините, обединени от този суфикс, са неологизми в старобългарски език (*богоносъць*, *богословъць*, *чловѣколюбъць*, *родотворъць*, *чрьноризъць*) или у ЙоЕБ (*мъздодатъць*, *народосътворъць*, *народотворъць*, *ѣдиноmaterъць*), продуцирани по гръцки модел. Вторично терминологизирани обиходни думи по всичко изглежда са *хытрьць* и *стрѣльць*.

Въз основа на използваните способности на превеждане термините със суфикс -ъць у ЙоЕБ могат да бъдат класифицирани в следните основни групи:

- а) структурни калки, които превеждат точно член по член гръцкото съответствие: *бого-слов-ъць* : θεο-λόγ-ος, θε-ηγόρ-ος; *бого-нос-ъць* : θεό-φορ-ος; *благодѣи-иць* : εὐ-εργέ-της; *всє-вид-ъць* : παντ-ελ-όπ-της; *родо-твор-ъць* : γενεσι-ουργ-ός;

³⁶ За *хытрьць* в КСП повече вж. у Ефимова (2011: 87).

³⁷ За *творъць* в КСП повече вж. у Ефимова (2011: 10, 53, 60, 86, 87).

³⁸ Вж. също наблюденията на Т. Мострова относно Шестоднева (Мострова 1983: 101–107).

³⁹ В тази формация виждаме взаимодействието на суфикса -ъць със старите славянски сложни образувания с втора съставка -дѣи (вж. и Мострова 1983: 105; Ефимова 2011: 38, 94).

⁴⁰ За *богоносъць* вж. и у Ефимова (2011: 102).

⁴¹ Вж. коментарите за дублетите *богословъ* и *богословъць* у Ефимова (2011: 22, 93, 174).

- б) частични калки, при които единият член е точно преведен, а другият е пре-
даден чрез по-свободен смислов превод: *вoгo-нoс-ъць* : *θε-ηγός-ος*; *дoбpoдa-
въць* : *ἀγαθός* (с опора само върху първия компонент);
- в) независими от гръцките съответствия еквиваленти: *твoръць* : *κτίσας, κτίστης,
δημοουργός, τελοηγώς, πλάστης, πλαστοουργός*; *хъгрьць* : *τεχνίτης*.

Една група от производните на -ъць в ЙоЕБ термини имат относително широка употреба още в КСП: *давъць*, *твoръць*, *хъгрьць*, *вoгoнoсъць*, *вoгoслoвъць*, *члoвѣкoлюбъць*. Други намират съответствия само в Супр (*рoдoтвoръць*, *чрънo-
ризьць*). *Блaгoдѣиць*, *всѣвидъць*, *вѣдъць* и *стрѣльць* са отбелязани за пръв път в преславската книжнина. Единствено с пример от ЙоЕБ лексикографските справочници посочват *нaрoдoсѣтвoръць*, *нaрoдoтвoръць* и *нeднoмaтeрьць*. Срещу фиксираното в ЙоЕБ *мъздoдaтъць* в Супр се откриват дублетите *мъздoдa-
въць*⁴² и *мъздoтѣдaвъць*.

Идентична на регистрираната у ЙоЕБ терминологична семантика в класическия корпус реализират *давъць*, *твoръць*, *вoгoнoсъць*, *вoгoслoвъць*, *рoдoтвoръць*, *члoвѣкoлюбъць*, *чрънoризьць*. С общоупотребимото си значение в старобългарските паметници са познати *хъгрьць* ‘изкусен майстор, занаятчия’ и *юньць* ‘телец, млад бик’, докато у ЙоЕБ същите функционират като специални наименования ‘творец, създател’ (досежно Бога) и ‘Телец, зодиакално съзвездие’.

4. Имена на лица с терминологична функция със суфикса -ица, *ж.р.*

В ЙоЕБТерм с този суфикс са регистрирани само 2 специални наименования: повсеместно разпространеното сложно име на лице *вoгoрoдица* и мотивираният от причастие *нaрaх лeгoтeпoп* *явленица*.

5. Имена на лица с терминологична функция, образувани посредством непродуктивни суфикси

В ЙоЕБ със суфикс **-тѣи**, който през периода на класическия старобългарски език вече е загубил своята продуктивност, са засвидетелствани само две терминологизувани имена – *сѣдръжaтѣи* и *чoдaтѣи*⁴³, + производния глагол *чoдaтѣиcтвoвaти*. Няма регистрирани случаи на суфиксален плеоназъм от рода на *иcчoдaтѣиникѣ*. Наставката **-ыка**, която се присъединява към глаголни

⁴² За *мъздoдaвъць* вж. и у Ефимова (2011: 102).

⁴³ Вж. още у Ефимова (2011: 115).

корени, се среща като терминоелемент в съществителното *владыка* и в производното му прилагателно *владычьнъ*⁴⁴. Суфиксът *-ина*, *м.р.*, е засвидетелстван в терминологизувания субстантив *старѣшина*⁴⁵.

Безсуфиксални образувания са очевидно старинните по своя произход *съпасъ*, *прѣдътеча* и *приснодѣва*.

Има една омонимна двойка на име за лице *съпасъ*₁ с отглаголен конверсив – *съпасъ*₂:

съпасъ₂ (8), σωτηρία (204a] III спѣние) – Актът, чрез който Второ Лице на Пресв. Троица избява човечеството от последиците на грехопадението. Разпространение извън ЙоЕБ: СЗХІVв., Изб1073г., ГрНазХІв.

В текстовата традиция на ЙоЕБ при разглежданата категория думи със специално значение са застъпени следните замени: *съвадитель* 114б] III *съвадьникъ*; *зъдитель* 104a] I *зъдѣтель*; *творитель* 101б] III *творьць*, 114б] I, III *творьць*, 116a] III *творьць*; 122a] III *творьць*; 130б] II–V *творьць*; 235a] *гел. творьць*; *богословьць* 113б] III *богословъ*; *съдръжатаи* 39б] I, II, IV, V *сдержитель*; *мъздодадьць* 345б] III *мздовоздадьць*, II, IV *мздоотдадьць*.

И така, на предходните страници бяха разгледани имената за лица с терминологична функция в ЙоЕБ. Спрях се на различните словообразователни типове *nomina personalia* със специално значение в изследвания паметник, на семантичната деривация, която се наблюдава в тази група думи, на езикови явления като полисемия, синонимия, омонимия при тях. Анализирах отношението им към съответните им паралели в гръцката подложка, проучих разпространението на отделните лексикални единици в други паметници на старобългарската литература от същия период, проследих различните типове замени при тези думи в ръкописната традиция на паметника. Като заслуга на Йоан Екзарх може да се изтъкне, че той разширява присъствието на разглежданата граматическа категория във философската и богословска терминология на славянски език, като словотворчеството му в тази насока е напълно съобразено с тенденциите в езика като цяло.

Съкращения на средновековни писмени паметници

Ac	– Асеманиево евангелие
Боян	– Боянски палимпсест
ГАм	– Хроника на Георги Амартол
ГрНазХІв.	– 13 слова на Григорий Назиански по ркп. от ХІ в.
ГрНазХІ в.	– 16 слова на Григорий Назиански с тълкования по ркп. от ХІ в.

⁴⁴ Повече за *владыка* вж у Ефимова (2011: 10, 26, 27, 40, 127, 128).

⁴⁵ Повече за *старѣшина* вж у Ефимова (2011: 132–134, 146, 180, 181, 195).

Догм.	– Догматически глави на „Точно изложение на праволавната вяра” от Йоан Дамаскин
Евх	– Синайски евхологий
Ен	– Енински апостол
ЕфрКрм	– Ефремовска кръмча
ЖМХПв.	– Житие на Методий по ркп. от XII в.
ЗлатострХПв.	– Златоструй по ркп. от XII в.
Зогр	– Зографско евангелие
ЗогрФрагм	– Зографски фрагменти
Изб1073г.	– Симеонов изборник от 1073 г.
ЙоЕБ	– Богословие на Йоан Екзарх
ЙоЕШ	– Шестоднев на Йоан Екзарх Ирм 1250 г.
Киев	– Киевски листи
Клоц	– Клоцов сборник
КСП	– Класически старобългарски паметници
Мар	– Мариинско евангелие
Мин1096г.	– Миней от 1096 г.
Мин1097г.	– Миней от 1097 г.
МинЧетФевр	– Чети-миней за м. февруари
МинЧетЮни	– Чети-миней за м. юни
НиконПанд	– Пандекти на Никон Черногорец
Остр	– Остромирово евангелие
Охр	– Охридски апостол
ПандАнтХIв.	– Пандекти на Антиох по ркп. от XI в.
Парим	– Паримейник
ПатСинХIв.	– Синайски патерик по ркп. от XI в.
ПовВрЛ	– Повест за отминалите години
Рил	– Рилски листи
Сав	– Савина книга
Сб1076г.	– Сборник от 1076 г.
СЗХIВв.	– Стар завет по ркп. от XIV в.
Син	– Синайски псалтир
Слепч	– Слепченски апостол
Служ	– Синайски служебник
СтихХПв.	– Стихирар по ркп. от XII в.
Супр	– Супрасълски сборник
Хил	– Хилендарски листи
Христ	– Христианополски апостол
ХронЙоМал	– Хроника на Йоан Малала
Шиш	– Шишатоваци апостол

Лексикографски източници

- Срезневский И. И., *Словарь древнерусского языка*, т. 1–3, СПб., 1893–1903. Репринтное издание, Москва 1989.
- Словарь древнерусского языка XI–XII вв.*, гл. ред. Р. И. Аванесов, т. 1, Москва 1988.
- Старобългарски речник*, отг. ред. Д. Иванова-Мирчева, т. 1, София, 1999; т. 2, София 2009.
- Старославянский словарь (по рукописям X–XI вв.)*, под ред. Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки, Э. Благовой, Москва 1994.
- Miklosich F., *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*. 2 Neudruck der Ausgabe, Wien 1862–1865. Scientia Verlag Aalen, 1977.
- Slovník jazyka staroslověnského = Lexicon linguae palaeoslovenicae*, red. J. Kurz, d. 1–3, Praha: Československá akademie věd, 1958–1994.

Литература

- Азарх Ю. С., 1984, *Словообразование и формобразование существительных в истории русского языка*, Москва.
- Бернштейн С. Б., 1972, *К истории славянского суффикса -тель, [в:] Русское и славянское языкознание. К 70-летию члена-корреспондента Академии наук СССР Р. И. Аванесова*, отв. ред. Ф. П. Филин, Москва, с. 36–42.
- Варбот Ж. Ж., 1969, *Древнерусское именное словообразование. Ретроспективная формальная характеристика*, Москва.
- Воронцова В. Л., 1954, *Образование существительных с суффиксом -тель в древнерусском языке*, „Труды Института языкознания АН СССР”, т. 5, Москва, с. 5–33.
- Давидов А., 1993, *Словообразуване на съществителните, [в:] Граматика на старобългарския език. Фонетика. Морфология. Синтаксис*, ред. И. Дуриданов, София, с. 176–191.
- Дюлгеров Д., Цоневски Ил., 1947, *Православно догматическо богословие*, София.
- Ефимова В., 2011, *Наименования лиц в старославянском языке. Способы номинации и приоритеты выбора*, Москва.
- Иванова-Мирчева Д., 1959, *Преносно значение на думата и преносимост на значението*, „Известия на Института по български език”, кн. 6, с. 3–37.
- Иванова-Мирчева Д., 1964, *Стесняването на семантичната структура на думата като исторически процес*, „Известия на Института за български език”, кн. 11, с. 151–160.
- Илиева Т., 2013, *Терминологичната лексика в Йоан-Екзарховия превод на „De fide orthodoxa”*, София.
- Коев Т., Киров Д., 1993, *Кратка богословска енциклопедия*, София.
- Мострова Т., 1983, *Notina agentis в „Шестоднева” на Йоан Екзарх в съпоставка със старобългарските паметници*, „Български език”, кн. 2, с. 101–108.

- Мострова Т., 1987, *Тенденции в словообразуването на съществителните имена в българския книжовен език през XIV в.*, [във:] *Втори международен конгрес по българистика. Доклади. 2: История на българския език*, София, с. 147–185.
- ПБЭ 1990, *Православная богословская энциклопедия*, Петроград.
- Помазанский о. М., 1992, *Догматическое богословие*, St. Herman of Alaska Brotherhood Press.
- Попова М., 2012, *Теория на терминологията*, София.
- Станков Р., 1994, *Лексика Исторической палеи*, Велико Търново.
- Хютль-Ворт Г., 1972, *Изменение и приемственность в образовании имен на -тель*, [във:] *Русское и славянское языкознание. К 70-летию члена-корреспондента Академии наук СССР Р. И. Аванесова*, отв. ред. Ф. П. Филин, Москва.
- Цейтлин Р. М., 1977, *Лексика старославянского языка. Опыт анализа мотивированных слов по данным древнеболгарских рукописей X–XI вв.*, Москва.
- Sadnik L., 1967–1983, *Des hl. Johannes von Damaskus Ἐκθεσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως in der Übersetzung des Exarchen Johannes*, Hrsg. L. Sadnik, Bd.1, 2, 3, Wiesbaden ; Freiburg I. Br. (= Monumenta linguae Slavicae dialecti veteris. Fontes et dissertationes, vol. 14).

Summary

Names of Persons with Terminology Function in John-Exarch's Translation of *De Fide Orthodoxa*

The article studies the names of persons with a terminology function in John Exarch's translation of *The Theology*. The author analyzes various types of word formation nomina personalia with a special meaning in the research monument, dwells on semantic derivation, which occurs in this group of words, and comments on their characteristic language phenomena like polysemy, synonymy, and homonymy. She also examines their relationship to the corresponding parallels in the Greek original, studies the distribution of separate lexical units in other monuments of Old Bulgarian literature from the same period, traces various types of substitutions at these words in the manuscript tradition of theology.

Keywords: historical lexicology of Bulgarian language, history of the terminology, Translation of John Exarch of *The Theology*.